

Dr. Mód László

Pardy István életútja és munkássága

Szentes a Kárpát-medence jeles kerámiaközpontjai közé tartozik, ahol az iparosok a helyben kitermelt nyersanyagból nem tűzálló termékeket, hanem fennálló edényeket, elsősorban kantákat és korsókat készítettek. A díszkerámia a településen tevékenykedő kézművesek repertoárjában abban az időszakban jelent meg, amikor az olcsó gyári portékák széleskörű elterjedése óriási konkurenciát eredményezett. Szentes elsősorban a redukciós eljárással égetett fekete színű edényeiről vált ismertté, de érdemes megjegyeznünk, hogy az iparosok mázas termékeket is készítettek.

Szentesen nem egy kézműves és utódainak a munkássága vált meghatározó jelentőségűvé, hanem az 1880-as évektől több korsósmester próbálta alakítani a feketeedények stílus- és formavilágát. A redukciós eljárással égetett díszkerámiák története tulajdonképpen a helyi agyagművesek és képzőművészek által kialakított irányzatok és azok folyamatos újraalkotásának sorozataként is felfogható. Bizonyos korszakokban ezek a törekvések a régészeti korok agyagművességéhez próbáltak visszanyúlni, máskor viszont a 19. századi használati edények formavilága tűnik fel.¹

Tanulmányunk arra vállalkozik, hogy a szentesi feketekerámia egyik jeles képviselőjének az életútját, tevékenységét bemutassa és értékelje. A 20. század második felében Bese László mellett Pardy István volt az egyik meghatározó alakja és bizonyos szempontból megújítója ennek a sajátos kézművestechnikának. Munkásságáról a Koszta József Múzeumban illetve magángyűjteményekben fellelhető kerámiái mellett családtagjai szolgáltatták a legfontosabb információkat, akik évtizedeken keresztül együtt dolgoztak vele és aktívan közreműködtek az agyagedények gyártásában. Pardy István tevékenységének a tanulmányozásához kiváló támpontként szolgálnak azok a kézíratos dolgozatok, amelyeket

¹ A témáról lásd részletesen: Mód László 2018. 287–316.

évtizedekkel ezelőtt középiskolás diákok készítettek.² Szerzőik kapcsolatba is kerültek a kézművessel, akik megosztotta velük emlékeit, életélményeit.

1. ábra Pardy István vázával (Szilágyi István tulajdona)

Családi gyökerek, életút

Pardy István 1917. április 16-án született Börvelyen (ma Románia), ahol édesapja, Pardy Gábor állomásfőnökként tevékenykedett. Az első világháborút követően Debrecenben telepedtek le, mivel a családfő nem tette le a hűségesküt a román államnak. Pardy István elemi iskoláit itt járta, ám 1930-ban Szentesre költöztek, ahol a famíliának rokonai éltek. Pardy Gábor Mácsai

² Borsodi Ágnes é.n.; Homoki Nagy Mária 1977.

Ferenc, szíjgyártó lakóházát vásárolta meg, ahol új otthonot alakítottak ki maguknak. Pardy István gimnáziumi tanulmányait már Szentesen kezdte meg, majd miután 1936-ban leérettségizett, Szegeden folytatta tanulmányait az egyetemen, ahol jogi diplomát szerzett. Szentesen a városházán kapott állást, ahol megismerkedett leendő feleségével, Varga Zsófiával. A második világháború alatt behívták katonának, majd hadifogságba került, ahonnan csak 1947-ben térhetett haza. Ezután sok nehézséggel kellett szembenéznie, mivel a hatóságok B-listára tették. Orosz nyelvtudása miatt beléphetett volna a Magyar Néphadsereg kötelékébe, ám ezzel a lehetőséggel nem kívánt élni. Az 1950-es évek közepén egy ideig Hódmezővásárhelyen a Majolikagyárban dolgozott gyártásvezetőként illetve kereskedelmi osztályvezetőként, majd az 1960-as évek elejétől tanári pályára lépett. Nemcsak a Horváth Mihály Gimnáziumban, hanem a Gimnázium és Ipari Szakközépiskolában (1991-től Pollák Antal Műszaki Szakközépiskola) is tanított, ahol tanfolyamok keretei között próbálta bevezetni a diákokat a feketekerámia készítésének rejtjeibe.³ Egykori alma materével az 5+1-es oktatási rendszert bevezetését követően került szorosabb kapcsolatba, ahol szakoktatóként is tevékenykedett. Tanári pályáját a Berekháti Általános Iskolában fejezte be, ahol nyugdíjazásáig tanított.

1978-ban a Veszprém megyei kis településre, Aszófőre költözött, ahol munkásságának új szakasza kezdődött. Nem véletlenül esett a választás a Balaton-felvidékre, mivel Pardy István

2. ábra Cégtáblája Aszófőn (Szilágyi István tulajdona)

³ A Csongrád Megyei Hírlap 1963. december 12-ei számában arról tudósított, hogy Pardy István a Horváth Mihály Gimnázium I/B és I/D valamint II/B osztályainak 22 tanulóját próbálta politechnikai tárgyként bevezetni a feketecedények készítésébe. Csongrád Megyei Hírlap 1963. december 12. 3.

két lánya ekkor már itt élt. Több ingatlant is megtekintettek például Tihanyban, de végül az aszófői házra esett a választás, amelyet a Fodor családtól vásároltak meg.

Nem okozott számára különösebb gondot a beilleszkedés az új környezetbe, mivel könnyedén alakított ki új emberi kapcsolatokat. Sokoldalúságát bizonyítja, hogy nemcsak az agyagművesség területén jeleskedett, hanem rendszeresen írt verseket is. A kerámiáin olvasható feliratokat saját maga találta ki. Szépirodalmi próbálkozásai, esszéi, levelei és versei 1989-ben a *Derűre derű* című kötetben láttak napvilágot. Szenvédélyesen gyakorolt különböző sportokat, rendszeresen teniszezett, tornázott és úszott. Találmányok kifejlesztésén is munkálkodott mindamelllett, hogy számtalan lottószám variációt dolgozott ki. 2000. október 29-én hunyt el Sümegen, földi maradványait Balatonfüreden, a köztemetőben helyezték örök nyugalomra, ahol fából faragott síremlékén a következő felirat hirdeti szoros kapcsolatát az agyagművességgel: *„Évekig birkóztam győztesen az agyaggal, ámde végül is csak letepert.”*

A szentesi korszak

A feketekerámia készítésének fortélyait 1947-48 telén a közjóléti szövetkezet által szervezett tanfolyamon sajátította el Dósa Sándortól, aki Berényi Bálint és Koncz Antal mellett az 1930-as és az 1940-es években a szentesi agyagművesség meghatározó alakjai közé tartozott. Mestere kerámiáit gyakran díszítette „hun” eredetű motívumokkal, amelyekkel a különböző kiállításokon nagy sikert aratott. A képzésre összesen huszonhárman jelentkeztek, ám az első foglalkozások után Pardy Istvánon kívül fokozatosan minden résztvevő lemorzsolódott.⁴ Dósa Sándor halálát követően átvette mestere műhelyét és felszereléseit a gipszmintákkal együtt, mivel az örökösök nem mutattak hajlandóságot a mesterség folytatására. Az 1950-es években önálló iparosként próbált boldogulni, de nagyon sok nehézséggel kellett szembenéznie. Nemcsak a hatóságok ellenőrizték szigorúan a tevékenységét, hanem a feketekerámia iránti kereslet is jelentős mértékben visszaesett. Először mestere gipszmintáit használta, majd fokozatosan saját „fejlesztései” is megjelentek a választékában. Nem próbálta kisajátítani Dósa Sándor „örökségét”, hanem munkáin következetesen feltüntette saját és mestere nevét is jelezve azt, hogy az adott edény már az ő műhelyéből származik. A tervezésben Drahos István és Koncz

⁴ Borsodi Ágnes dolgozatában ekképpen számolt be a tanfolyamról a Pardy Istvánnal készített interjú nyomán: *„A vezető, Dósa Sándor – aki maga is készített fekete edényt – kiválasztotta a csoport két legmarkosabb legényét, eléjük tett 1-1 nagy edényt, víz és darabolatlan agyag volt benne, s 2 óra hosszáig gyuratta velük. Az izzadság homlokukon csurgott lefelé. Ekkor Dósa azt mondta, hogy ha még 2 óráig gyúrnak, akkor lenne félidős az agyag. A következő előadásra 2 növendék ment el...És csak egy végzett, s ez Pardy volt.”* Borsodi Ágnes é.n. 5.

Antal nyújtott számára segítséget. Szentesi korszakában közkedveltek voltak a kanták, amelyeket a helybeliek is előszeretettel vásároltak.

3. ábra Munka közben (Szilágyi István tulajdona)

Ezt az edénytípust műhelye emblémájának tekintette, melyet a következőképpen jellemezett: „Ezt az ősi, népi eredetű edényformát csak a szentesi korszokok, fazekasok készítették. Vitorlaszerű nagy füle miatt – írásaiban Móra Ferenc úgy emlékezik meg róla, – mint »szélfogó fülű« szentesi kanta. A múlt század végén és századunk elején, – karjuk hajlásába fogva a kantát, – az utca végén levő közkutakhoz jártak vízért és pletykálni a menyecskék.”⁵ Megrendelésre nagy mennyiségben különböző típusú plaketteket is készített. A tervezés után gipszformát csinált, majd következhetett a sorozatgyártás. A szentesi horgászegyesület is rendelt tőle emlékplaketteket. Húsvétra kerámiából nyulakat is készített. 1959-ben a gimnázium fennállásának 100. évfordulója alkalmából Pardy István égette ki azokat a plaketteket, amelyeket Szentesi Géza szobrász tervezett.⁶ Szentesi tevékenységének nehézségeiről a megyei sajtó is beszámolt: „...most ősszel, a Szentesi Felszabadulási hetek alkalmából kiállított néhány tárgyat, de a vásárlókedvű látogatóknak nem tudott adni szinte semmit. Műhelye nem dolgozik folyamatosan. Sok hivatali hercehurca, sok sikertelen próbálkozás van emögött. Nem tudott szót

⁵ Pardy István által összeállított brosúra

⁶ Bácskai Mihályné szíves szóbeli közlése

érteni budapesti fórumokkal, központokkal. Csak kerámiából nem tud megélni, az iskolai munkája mellett kevés ideje jut a műhelyre. A szentesi városi tanács támogatja – támogatná jobban is. De azt mondják, nincs mit. Nemrégiben szentesi kerámiát akartak vásárolni – a városban szereplő vendégművészeket megajándékozandó –, a műhelyből azonban egyetlen darabot sem kaphattak; nem volt. Megrendelők tucatjai várnak most is a kerámiatárgyakra.”⁷

Szentesen helyi agyagot használt, amit a repülőtér környékéről termeltetett ki. Fuvarossal szállította lakóhelyére, ahol az udvaron fóliával bélelt gödörben tárolta. A hígított alapanyag szűrését saját maga végezte. Egy idő után már nem bajlódott az agyag kitermeltetésével és előkészítésével, hanem Hódmezővásárhelyről szerezte be. A Somogyi Béla utcai lakóház mosókonyhájában épített katlant magának, aminek a falazatát vályogtégglák alkották. Ha mázatlan edényekre kapott megrendelést, akkor azokat az 1940-es, 1950-es évek fordulóján Dömsödi László műhelyében égette ki. Kerekes István, helyi szobrászművész sokat dolgozott Pardy Istvánnál, különösen akkor, amikor a település címerét készítette. Szoros kapcsolatot tartott fent Csalog Józseffel, aki sokszor adott neki tanácsot a régészeti korszakok agyagművességével kapcsolatban.

Pardy István az 1950-es évek elejétől az 1970-es évek közepéig terjedő időszakban az egyetlen olyan kézműves volt a településen, aki a redukciós égetési eljárással készített díszedényeket, vagyis ebben az időszakban ő jelentette egy személyben a szentesi feketekerámiát. E sajátos technikát és a gyártás folyamatát a következőképpen jellemezte: *„Égetés előtt a nyers, de már száraz agyagtárgy simára ledolgozott felületét – kézierővel – kavicsal fényesre csiszolják. A kicsiszolt tárgyakat beteszik a kemencébe, majd kezdő vörösizzásnál füstölik, végül sok füstképző anyagot lökve a tüztérbe, – lefojtják (a tüztér nyílásait lezárják). Kibontáskor meleg, mélyfekete színben ragyogó tárgyakat kapnak, melyeknek esztétikai hatása felülmúlja a ridegen csillogó mázas edényét is, de éppen ezért, mert nem mázas, – nem vizálló. Száraz ruhával törülve fényét nemcsak megtartja hanem az fokozódik is és mind kellemesebb dísze lesz a lakásnak.”⁸* Mint tanulmányunk bevezetőjében említettük, Pardy István nem egymaga készítette kerámiáit, hanem családja, főleg felesége, de veje és gyermekei is besegítettek. A nők általában a finomabb, nagy odafigyelést igénylő munkafolyamatokat, például a csiszolást végezték. Kisebbik lányának a férje, Szilágyi István szinte az első szentesi látogatását (1974) követően nagy érdeklődést mutatott a feketekerámia iránt. Pardy István aszófői korszakában állandó segítőtje volt apósának. Napjainkban is őrzi a csiszoláshoz használatos kavicsokat, amelyek közül néhányat Dósa Sándor is használt.

⁷ Csongrád Megyei Hírlap 1969. november 25. 4.

⁸ Pardy István által összeállított brosúra

Az aszófői korszak

Aszófői házának egyik jellegzetessége a faragással díszített tornác, amiről az épületet már messziről fel lehetett ismerni. A kapun Pardy István tevékenységére utaló cégér mellett egy színes tábla 35 különböző nyelven a „Tessék csengetni!” feliratot tartalmazta. Az utcafrontra merőleges épületben három szoba, konyha, kamra, fürdőszoba, kazánház és műhely kapott helyet. Az Aszófőn épített kemence tulajdonképpen a szentesinek volt a másolata, melynek kivitelezésében kőművesek segítkeztek, főleg a samott téglával történő bélelésben. A tüzelő berendezést sapka fedte, amiből kályhacső ágazott ki és vezette a füstöt a szabadba.

4. ábra A kemence betapasztása (Szilágyi István tulajdona)

Amikor a hőmérséklet elérte a megfelelő szintet, akkor elzárták, betapasztották a nyílásokat, réseket megteremtve ezzel a feltételeit a redukciós égetésnek. Aszófőn is hódmezővásárhelyi agyagból dolgozott, amit fia, Gábor és veje szállított, ha az alapanyag elfogyott. Próbálkozott túskevári nyersanyaggal is, de ez nem nyerte el a tetszését. Aszófőn az agyagot faládákban tárolták, amelyeknek a belsejét horganyzott lemez borította. Az előkészített nyersanyagot a felhasználás előtt citera- vagy gitárhúrral szelték fel, majd erre a célra használt asztalon jól

átgyúrták. Szentesről magával hozta a mesterétől, Dósa Sándortól örökölt gipszmintákat, de ezeket új lakóhelyén már nem használta. Nyaranta a lakásán önálló kiállításokat is szervezett.

Kerámiáit főként lakóhelyén értékesítette, ahol sok vásárló megfordult, akik rendszeresen visszatértek újabb és újabb termékek vétele céljából. Többször megtörtént, hogy nagyszámú turista kereste fel, akik busszal érkeztek a Balaton utca 20 szám alá, ahol Pardy István kalauzolása mellett ismerkedtek meg a választékkal. A kerámiák az első két szobában sorakoztak, amelyekből az érdeklődők igényeiknek megfelelően válogathattak. Nyaranta sok német vásárlója is akadt, akik rendszeresen megfordultak lakóhelyén.

5. ábra Termékei égetés előtt (Szilágyi István tulajdona)

A kerámiák készítésével halála előtt egy évvel, 1999-ben hagyott fel, amikor a betegsége miatt már nem tudott korongozni.

Összegzés

Pardy István sajátos helyet foglal el a szentesi feketekerámia történetében, akinek a figyelme az 1970-es években fordult a népi kerámiák felé, amelyek közül a tányérokat, a kancsókat, a kulacsokat és az aratókorsókat gyakran egyedi ábrákkal és kézi véséssel díszítette. Nemcsak

különböző méretű gyertyamártó edényeket készített, hanem miskakancsókkal is kísérletezett. Pardy Istvánt megihlették a régészeti korok kerámiái is, amelyeket egyedi módon próbált újragondolni. A különböző alkalmakra készített plakettein népi jelenetek is gyakran feltűnnek, amelyekhez tréfás hangvételű versikék társulhattak. Aszófői korszakában már több hatásról árulkodó repertoár jellemezte munkásságát, amelyben jól megfért egymás mellett a miskakancsó, a szentesi vizeskanta, az antik mintázatot felvonultató váza és a régészeti leleteket utánozó edény. Tevékenységében sajátos módon ötvöződött egymással a tanítómesterétől „örökölt” tudás egyéni kezdeményezéseivel.

Feliratok a Pardy-féle feketekerámiákon:

1. tányérok

„Ne nyúljal Te a kanálér’,
Enni nem jó ez a tányér!
Ellensége lének-víznek,
Használd inkább falidísznek.”

2. kulacs

„Józan szómra kérlek hallgass!
E kulacsban bor Te ne tarts!
Ebben éppen az a jó, -
Bornemisszáknak való!”

3. Boros Miska kancsó

„Én vagyok a Boros Miska – ácsi!
Készített a Pardy Pista bácsi!
Ha bennem a szőlő nedve, -
Fogy a gazdám vidám kedve, -
Ha rá gondolok, - fázok, -
Rögtön, széjjelázok!
Jobb, ha semmit sem csinálok,
Csak a polcról kandikálok!”

4. plakett

„Haragszom a töködre, mert Rámászott a kukorica fő’ demre! Pardy Aszófő”

5. aratókorsó

„Idézem a régi nyarat, A kaszával buzát aratót, verejtéknek a sós ízét, gémeskutnak hideg vízét.”

Felhasznált források és irodalom:

Barta Józsefné

1969 A szentesi fekete kerámia. Látogatás dr. Pardy Istvánnál. Szentesi Élet II. évf. 11. szám. 5.

Borsodi Ágnes

é.n. A szentesi fekete kerámia. Szentes (kézirat)

Homoki Nagy Mária

1977 A szentesi fekete kerámia. Szentes (kézirat)

Mód László

2018 „Mert művész a gölöncsér.” A szentesi kerámiaközpont a 19–20. században. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2017. Új folyam 4. 287–316.

László Mód

The Life and Work of István Pardy

Due to the widespread expansion of cheap, factory-made products the pottery of town Szentes – similarly to other centers in the Carpathian Basin – ended up in a state of crisis. From the last decades of the 19th century, the potters were faced with ever shrinking number of options. In the first half of the 20th century, a unique style of making decorative pots has emerged in Szentes. István Pardy was one the most significant potter in the second half of the 20th century who continued his master's work. On the one hand he inherited the plaster molds of Sándor Dósa, on the other hand he invented new type of pots and decorative elements.